

і різних добродійних закладів студитського ордена” [1, с.190]. Систему порятунку Ж. Ковба описує так: “Родичі дітей, дорослі зверталися до мирянина чи священника з проханням про переховування. Інформація про потребуєчих передавалася до Собору св. Юра чи отця Котіва безпосередньо. Там шукали місце і засоби допомоги. Далі у зворотньому напрямі передавалося повідомлення коли, куди і до кого звернутися” [6, с.63].

На початках були облаштовані тимчасові пункти переховування в лікарні на вул. Петра Скарги у Львові, у друкарні, резиденції Андрея Шептицького [3, с.143]. Потім людей переправляли у більш надійне місце. Такими надійними місцями були монастирі. Там переховували дітей, жінок, чоловіків. “Було так, що вбрали в монаше жида, от, і він був як монах. Не заставляли його вихрещуватися, не дивилися, чи він буде християнин, чи не буде, але тільки щоб людину вирятувати” [7, с.50], – згадував у “Свідченнях” ієромонах Василь (Вороновський).

Переходячи до висновків, можна зазначити, що координаційна група, створена митрополитом Андреем Шептицьким, відіграла ключову роль у організації порятунку євреїв на території Львівської архієпархії Греко-Католицької Церкви протягом 1942-1944 рр. Без самовідданої участі її членів главі Церкви не вдалося б врятувати таку велику кількість людей. Саме священники та ієромонахи стали тими людьми, які практично втілили план митрополита, врятували у процесі і своє життя і довірених їм євреїв.

Список використаних джерел та літератури:

1. Щоденник Львівського гетто. Спогади рабина Давида Кахане / Київ: Дух і Літера, 2003. – 267 с.
2. Бусганг Ю. Митрополит Шептицький: ще один погляд на життя й діяльність / Бусганг Ю. – Львів: Друкарські куншти, 2009. – С. 35-46.
3. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв’язання єврейського питання» / Ж. Ковба. – Київ: Дух і Літера, 2009. – 296 с.
4. Шептицький І. Л. Отець Клементій / І. Л. Шептицький // Світильник істини: Джерела до історії Української католицької богословської академії у Львові 1928-1929-1944. – Частина III. / Матеріали зібрав і опрацював д-р П.Синиця. – Торонто-Чикаго, 1983. – С. 776-782.
5. Левін К. Мандрівка крізь ілюзії / Левін К. – Львів: Свічадо, 2007. – 478 с.
6. Ковба Ж. Роль Митрополита Шептицького в врятуванні галицьких євреїв у часи Голокосту / Ж. Ковба // Митрополит Андрей Шептицький: церковно-релігійна та громадсько-політична діяльність: збірник наукових праць / гол. ред. В.М.Хмарський. – Одеса-Львів, 2007. – С. 52-67.
7. Вороновський В. Свідчення / В. Вороновський. – Львів: Свічадо, 2008. – 126 с.

Старенький Ігор Олександрович,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник Кам’янець-Подільського державного
історичного музею-заповідника,
асистент кафедри історії України
та етнокомунікації НУ «ЛП»
starenkiy_igor@ukr.net

ОХОРОННІ АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ МІСТА: НА ПРИКЛАДІ КАМ’ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО

Важливою складовою пам’яткоохоронної роботи на території міста являються археологічні дослідження. Зазвичай вони носять охоронний або рятівний характер. Розглянемо охоронні археологічні дослідження на прикладі Кам’янця-Подільського.

Археологічне вивчення міста розпочалося ще на поч. ХХ ст., коли Ю. Сіцінським 1901 року було проведено розкопки на вулиці Вірменській. У подальшому роботи проводилися у 20-30-х, 60-80-х, 90-х рр. ХХ ст., 2007-2008 та 2010 рр. Проте всі вони носили епізодичний

характер і не були постійними та системними. У радянський період археологічні нашарування масово пошкоджувалися прокладанням комунікацій та будівництва виробничих і адміністративних споруд. Не краща була ситуація вже й в період незалежності України, коли розпочалася відбудова втраченої історичної забудови, коли будівельними котлованами знищувалися десятки археологічних об'єктів різних періодів.

Переломним став 2012 р., коли в складі ДП НДЦ «ОАСУ» «Подільська археологія» було створено постійно діючу археологічну експедицію «Кам'янець», співробітниками якої стали В. Мегей та П. Болтанюк, пізніше до них приєднався автор статті.

Вже перший польовий сезон приніс сенсаційні результати. У ході археологічних розкопок на прилеглій з півночі до Вірменського бастиону території, було виявлено потужний давньоруський культурний шар кінця XII-XIII ст. товщиною до 0,5 м. Поряд дослідниками зафіксовано вал та рів цього ж періоду. Поверх давньоруського валу залягав культурний шар XVII ст. потужністю 0,2-0,3 м, що свідчить про повторне використання укріплень в ранньомодерний час. Якщо раніше вважали, що давньоруський дитинець Кам'янець знаходився на території Старої фортеці, а в сучасному Старому місті був неукріплений посад, до археологічних досліджень 2012 року порушують це аксіоматичне в літературі твердження і відкривають нові горизонти перед дослідниками історії Кам'янець-Подільського [2, с. 153-154].

Того ж таки 2012 року проведенні розкопки за адресою вулиця Францисканська, 10. Дослідження були проведені на площі близько 2000 м². Вдалося зафіксувати оборонні лінії Середнього та Верхнього ронделів XVIII – початку XIX ст., а також фундаменти цейхгаузу. При розкритті фундаментів цейхгаузу вдалося встановити розмір будівлі – 12×27,8 м. Зафіксовано трьохкамерне підвальне приміщення довжиною до 10 м та висотою 2,16 м [1, с. 58-59].

2013 року було досліджено кілька ділянок на території Кам'янець-Подільського. Зокрема, на площі Польський ринок у центральній частині Старого міста виявлено залишки трипільського житла III тис. до Р. Х.

2014 року на посаду керівника постійно діючої археологічної експедиції «Кам'янець» призначено П. Болтанюка. Польовий сезон 2014 року розпочався з дослідження ділянки за адресою вулиця Францисканська, 10. У ході робіт зафіксовано товщину куртини Верхнього ронделю (2,4-2,5 м) та рівень валгангу, під яким йшов глиняний замок товщиною 0,2-0,3 м. Конструкція основи фундаменту куртини утворювала цілий ряд арок, що опиралися на кам'яні стовпи. Нижче рівня валгангу йшли нашарування XVI-XVIII ст., нижче – періоду Пізнього Середньовіччя XIV-XVI ст. Зафіксовано також давньоруський культурний шар кінця XII-XIII ст., а прясло та один уламок горщика можна віднести до IX-X ст. До материкової породи прилягав культурний шар Трипільської культури потужністю до 1 м. У його розвитку можна виділити три хронологічних періоди в межах середини V – середини III тис. до Р. Х. Серед знахідок зафіксовано керамічний гончарний штамп Трипільської культури [3, с. 303].

У липні того ж року дослідження проводилися в центральній частині Старого міста за адресою площа Польський ринок, 3/1. У ході робіт біля північно-східного кута було закладено траншею 6×2 м, а також два шурфи: біля східної стіни кам'яного фундаменту та в південно-західному куті споруди. У траншеї зафіксовано нашарування XIV-XVIII ст., а також мощення XIV-XVII ст., фрагмент якого було демонтовано і перевезено до відділу археології історичного музею-заповідника, де з ним сьогодні мають змогу ознайомитися відвідувачі. У цій же траншеї виявлено культурний шар Трипільської культури потужністю 0,8 м, у межах якого знайдено залишки господарської ями та розвал горщика класичного етапу Трипільської культури. У шурфах зафіксовано нашарування Пізнього Середньовіччя та Трипільської культури [4, с. 67-69]. Також у 2014 р. проведено дослідження на ділянці за адресою площа Польський ринок 3/9-10.

2015 року польовий сезон розпочався з дослідження ділянки по вулиці Зарванська, 7/1. Тут зафіксовано культурні нашарування XVI-XIX ст., які сильно поруйновані траншеями в радянський період. Протягом квітня-травня дослідження проходили по вулиці Успенській, 2. Загальна площа траншей становить 50 м². Дослідженнями встановлено, що в межах досліджуваної ділянки кілька житлових об'єктів XIX – першої половини XX ст. Зафіксовано нашарування XVII-XIX ст., зібрано колекцію керамічних люльок, а також виявлено монетний

скарб мідних солідів Яна Казимира [6, с. 117-128]. Пізніше роботи було продовжено знову за адресою Зарванська, 7/1, де зафіксовано пізній палеоліт, матеріали трипільської культури, давньоруського та пізніших часів. Окрім того частково досліджено другий ярус підземель.

2016 року проведені дослідження за адресою Троїцька, 4А, де досліджено гончарний горн 40-60-х рр. XV ст., а також виявлено сховок зброї часів Першої світової війни [7, с. 63-65].

2016 року припинила свою діяльність експедиція в складі ДП НДЦ «ОАСУ» «Подільська археологія». Натомість було створено Кам'янець-Подільську архітектурно-археологічно експедицію в складі НДЦ «ОАСУ» (керівник к. і. н. П. Нечитайло), до складу якої увійшли П. Болтанюк, І. Старенький. У цьому ж році проведено дослідження на ділянках по вулиці Францисканській, у ході яких було віднайдено фундаменти Турецької башти, яка у XVIII ст. використовувалася під комплекс людвисарні; піч-кам'янку початку XVII ст.; ділянку артилерійської батареї св. Яна I пол. XVIII ст.; ділянку міського оборонного муру вздовж каньйону кінця XVII – I пол. XVIII ст. У передматериковому шарі зафіксовано кераміку Трипільської культури, давньоруського часу, XIV, XV-XVI ст. [5, с. 157-166]. Далі роботи проводилися в центрі Старого міста на площі Польський ринок, де вдалося зафіксувати потужні нашарування Трипільської культури, XIII-XIV, XV-XVI, XVII-XVIII ст., зібрано значний нумізматичний матеріал (майже 150 монет) XV-XIX ст. Виявлено і досліджено залишки житлово-господарських споруд XVII-XVIII ст. з виробничими місцями (ливарня, косторізна справа) та залишки турецької кав'ярня останньої третини XVII ст. зі значною кількістю знахідок: турецької монети (пара, мангір), кавові чашечки, керамічні люльки, гудзики, пряжки, вагові гирьки та ін. На завершення археологічного сезону роботи проводилися по вулиці П'ятницькій, де вдалося виявити залишки житлової будівлі та археологічні нашарування від Трипільської культури до XX ст.

2017 року сезон розпочався з археологічного нагляду по вулиці Кузнечній, 12, де зафіксовано матеріали XV-XVI, XVII-XVII та XIX-XX ст.

Отже, саме завдяки діяльності постійно діючої археологічної експедиції в Кам'янці-Подільському, яка переважно проводить охоронні археологічні дослідження, вдалося зафіксувати значну кількість цінних археологічних об'єктів, а знайденими матеріалами поповнити фонди Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника та Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець».

Список використаних джерел та літератури:

1. Болтанюк П. А. Археологічне дослідження фундаменту цейхгаузу / П. А. Болтанюк, Д. І. Кондратюк // Археологічні студії «Межибіж». Наук. щорічник 3'2014. – Хмельницький: ІРД, 2014. – С. 54-64.
2. Болтанюк П. А. Історія розвитку Вірменського бастиону / П. А. Болтанюк, А. М. Кулішова, В. П. Мегей // Археологія & фортифікація Середнього Подністров'я: зб. матер. II всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. – С. 152-157.
3. Болтанюк П. А. Міське укріплення – Верхній (Високий) рондель / П. А. Болтанюк // Археологія & фортифікація Середнього Подністров'я: зб. матер. IV всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. – С. 300-305.
4. Болтанюк П. А. Попередні результати археологічного дослідження ділянки на Польському ринку, 3/1 у Кам'янці-Подільському / П. А. Болтанюк, Д. І. Кондратюк, І. О. Старенький // Археологічні студії «Межибіж». Наук. щорічник 3'2014. – Хмельницький: ІРД, 2014. – С. 64-73.
5. Нечитайло П. О. Пошуки «Людвисарні» (археолого-архітектурні дослідження на Францисканській, 10) / П. О. Нечитайло, Д. К. Черновол, І. О. Старенький // Археологія&Фортифікація України: зб. матер. VI міжнар. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2016. – С. 157-166.
6. Старенький І. О. Археологічні дослідження на ділянці за адресою вулиця Успенська, 2/1-3 в Кам'янці-Подільському: попередні результати / І. О. Старенький // Хмельницькі краєзнавчі студії: наук.-краєзн. зб. – Хмельницький, 2015. – Вип. 6. – С. 117-128.
7. Старенький І. О. Сховок Першої світової війни з охоронних археологічних досліджень на території Кам'янця-Подільського в 2016 році / І. О. Старенький // Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності: матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Київ: НАКККіМ, 2016. – С. 63-65.